համաքաղաքացիք մեղաւոր չեն. օրինակի համար, խնդրեմ ասէք, ո՞ւր են հին գրատան կտորները, որ հիմնվել է 60 թուականների սկզբումը, ո՞ւր է նորա կանոնագրութիւնը, ցուցակները և այլն. թէպէտ յոյս ունեմ կարդալ մի օր «Մշակի» մէջ նորա անկման և փչացողների համար մանրամասն տեղեկութիւններ։ Եթէ պ. Թղթակիցը ցանկանայ մտածել Շուշւայ պատմական կեանքի պայմանների վրա և հետևաբար շուշեցիների ձգտողութեանց, նախապաշարմանց, աշխարհահայեցողութեան, ընտանեկան կեանքի վրա և այլն, այն ժամանակ պիտի ովսանանէր երգէ գոյա ծայրայեղ համակրութեան վրա։ Այո, շուշեցիները բացի այն մնացնող վատ յատկութիւններից, որոնք հասարակաց են իւրաքանչիւր հայ վաճառականին, ունեն և շատ լաւ, աչքի զարնող կողմեր, որոնց մոռանալ, յանձն չառնելը մեծ անարդարութիւն է մեր կողմից։ Մասնաժողովը սպասել է աւելի մեծ արգելքների հանդիպել հասարակութեան կողմից և կարող է աւելի մեծ անտարբերութեան առաջը առնել, ուրեմն պարոնը կարող է միամիտ լինել, որ բոլորը մինչև այժմ գնում է իր բնական ընթացքով և որ «գլխաւորութիւնները» այդպէս շուտ չեն կազմվում և փոխվում։ Յոյս կայ որ գրատունը շատ շուտով գոյութիւն ստանայ։ Վերջացնելով պատասխանս, կարող եմ աւելացնել պ. Այրեսեանցին, որ մարդիկ աւելի լաւ են քան թէ նոցա վրա մտածում —կարծում են։

Մ. Առստամեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 11 յուլիսի

Հայրապետաց և եկեղեցւ հարց գրութիւնները լիքն են մոլորված ոչխարներին կրկին եկեղեցու փարախը մտցնելու ջանքերի մանրամասն տեղեկութիւններով։ Յայտնի է որ Ներսէս Շնորհալին ինչպէս աշխատում էր սխալված անհատներին ուղղելու, այլ նա փափաքում էր և ուրիշներին էլ ճշմարտութեան գիտութեանը բերել։ Լուսաւորչական եկեղեցու այդ մեծ հեղինակը այժմեան պորտաբոյծ և թուլամորթ հոգևորականների պէս, կամ փծուն իմաստակութեամբ ճամարտակող գրչակների պէս չէր ասում, թէ հայ միայն լուսաւորչականն է, այլ հազար տարու չափ ազգի մեծ մասի կրօնքին հակառակ արեգակը պաշտող արևորդիներին ճանաչում էր իբրև հայ, ասելով իր «՚ի Սամոստիա քաղաքս» գրած թղթումը, թէ «որպէս յազգն Հոռոմայ պողոմնլոսքն անուանեալք Միացին… այսպէս և արևորդիք յազգս մերս ազգաւ և լեզուաւ ՚ի տոհմէ հայոց են», և աւելացնելով այս հետևեալ խօսքերը «թէ մեք վասն հրամանին Քրիստոսի կամիմք և ջանամք արկանել զնոսա՝ թէ հնար էր և զամենայն ազգս՝ ՚ի յուսական աւետարանի նորա», ցոյց է տալիս այդ պատուական հայրապետը, թէ որքան լաւ հասկացել է իր հովուական պարտքը, այն հովուական պարտքը, որի ներհակը Եզեկիէլ մարգարէն լդ. գլխում նկարագրում է «Միթէ հովիւք զանձինս արածեն. ո՞չ հովիւք զխաշինս արածեն։ Արդ աւասիկ զկաթնդ ուտէք, և զասրդ (բուրդը) ագանիք, զպարարտսն զենուք (մորթում էք), ու զխաշինս ոչ արածէք. զտկարացեալն ոչ զօրացուցանէք, և զհիւանդացեալն ոչ բժշկեցէք, զխարշխարեալն ոչ յանձանձեցէք (խնամեցիք) և զբեկեալն ոչ պատեցէք, զմոլորեալն ոչ դարձուցիք և զկորուսեալն ոչ խնդրեցիք»։ Նոյնպէս և նորա քաջ ազգականը և գերազանց անուանակիցը՝ Ներսէս Լամբրոնացին իր «առ քրիստոսազօր թագաւոր հայոց Լևոն» ուղղած թղթումը մի աննկարագրելի բաղձանք և եռանդ է յայտնում, որ գնայ թագաւորի ներկայութեամբ վիճէ և վիճաբանէ մոլորեալ Ձորոյգետացիների հետ՝ ասելով «իշխանութեան ձեր հրամանաւ եկեսցեն առաջի ձեր ընդ մեզ ՚ի մրցումն. զի ոչ է այս արիութիւն զինուորի՝ յիւր ապարանսն թուր շողացուցանել, և զօդս հարկանել, այլ՝ որ ՚ի հանդիսի տեղին իջանէ և ընդդէմ ախոյանին կայ։ Նոյնպէս իմա, զի չէ ուղիղ մարտ հոգևոր, որ ՚ի Ձորոյ գետ նստի և զիս ՚ի Կիլիկիա յաչաղէ (ծիծաղ տայ). Թող գան ՚ի հանդիսի տեղիս տան վէր և առնուն (վէրք տան և վէրք ստանան), և որ յաղթող լինի Քրիստոսի ճշմարտութեամբն՝ զգովութիւնն ընկալցի։ Նոքա ինձ երկու երեք թուղթ են գրեալ նախատինք (տկարութեան նշան է). ես գիրք մի բովանդակ եմ գրեալ զհայոց ազգիս անկարգութիւնս (ափսոս որ ննջամոլներ ոչնչացրել են այդ անգին հայրապետի անգին գիրքը), որ յետոյ մտեալ են. համեմատեմք իրերաց. թէ ո՞ զօրանայ առ ճշմարտութիւնն, և ՚ի գրոց ձայնակցութիւն—իմն թէ նոցայն»։

Մինչդեռ այսպէս ճշմարիտ հայրապետները եռում են սիրով ու նախանձով մոլորեալներին ուսուցանելու, մենք աւետարանական հայերս, որ մոլորված ենք համարվում մինչև ցարդ, մի այնպիսի բան չը նկատեցինք։ Մենք միշտ լսեցինք հայհոյանք, նախատինք, ծիծղներ, անէծք, նզովք և ուրիշ շատ տգեղ ածականներ, թէ բերանացի, թէ նամակներով, թէ լրագրերում, թէ եկեղեցու բեմից, բայց մէկ հատիկ անգամ ոչ մի հոգևորական, ոչ մի աշխարհական մեզ հետ խօսելու, մեզ խրատելու արժանի չը համարեց։ Թող մեզ հետ խօսակցէին, մեր պահանջները լսէին, մեր ցաւերը և չարժառաթները իմանային. գուցէ մեզ կուղղէին, կամ գուցէ իրանք մեզ հետ կը համաձայնէին։

Բայց միշտ լսում ենք թէ «մենք մարդ ենք խլում, խաբում ենք, փողեր ենք ստանում, փող ենք բաշխում, փառասէր ենք, իշխում ենք, ազգը բաժանում ենք, չար ենք, աւետարանը ծռում ենք և այլն. և այլն։ Մենք ինչ դառանք. միթէ մեզանում ամեն մարդկային զգացմունք մեռաւ. միթէ մենք ոչ խիղճ ունենք, ոչ ամօթ, ոչ Աստուծոյ երկիւղ։ Մենք ինչու համար պէտք է անենք այդքան չարութիւնները. ինչ է մեր օգուտը։ Ոչ, հազար անգամ կրկնում ենք, ո՛չ, այդպէս չէ, մենք պատճառ ունենք որ նախատինք և հալածանք յանձն ենք առնում։ Դուք մեզ չը լսած դատում էք in contumaciam (заочнымъ рѣшеніемъ), այսինքն մեր բացակայութեանը. քանի որ մենք հանդիսումը կանգնած աղաղակում ենք, դուք չէք ուզում լսել։

Ահա ինչպէս որ Լամբրոնացին ուզում էր որ Ձորոյգետացիք նորա հետ մրցէին Լևոն թագաւորի ներկայութեամբ, մենք աւետարանական հայերս էլ ուզում ենք հրապարակաւ դատվիլ ազգի աչքի առաջին. թող մենք մէկ մէկ լրագրութեան միջոցով ասենք, բացատրենք փաստերով, ապացուցանենք մեր պահանջները, և թող միւսները դարձեալ լրագրութեան միջոցով հերքեն փաստերով մեր ասածները. վէրք տանք, վէրք ստանանք. յաղթողը գովութիւնը տանի։ Բայց հարցնում ենք. կուզեն հանդէս իջնել. վստահ են իրանց փաստերի ոյժին. միայն վախում եմ թէ սիրում են իրանց ապարանքումը թուր շողացնել և օդերին զարկել, կամ արդի նորատարազ (новомодный) Ձորոյգետացոց պէս ծիծղնել տալ միայն և չարիվարի գրել։

Ա. Միրխանեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ մեզ գրում են որ այդտեղ կանայք սաստիկ կռւարար են։ Այն կանայք, որոնք երեսներ կապած և բերանները կապած ունենն, ոչ ոքի հետ չեն խօսում և միշտ ամօթխած են ձևանում,—կռւի ժամանակ մահակները վեր են առնում և դուրս են գալիս փողոց և խիստ սակաւ է պատահում որ մէկ մէկի գլուխ չը ջարդէին։ Մի այսպիսի կռւի տեղի ունեցաւ յունիսի 29-ին։

—

Մեզ հաղորդում են ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ, որ սովի պատճառով այդտեղ եկել են բաւական ալաշկերտցի և վանեցի գաղթականներ։ Այդ ողորմելիները մնացած են բոլորովին անխնամ, ոչ ոք նրանց վրա հոգ չէ տանում՝ ոչ Էջմիածինը, ոչ էլ ժողովուրդը։

—

ՍՂՆԱԽԻՑ մեզ հաղորդում են, որ սուտ է այն լուրը իբր թէ այդտեղ բազմաթիւ վասպուրականցի աղքատներ են թափվել։ Նրանք ոչ թէ վասպուրականցի հայեր են, այլ թափառական բօշաներ (ղարաչիներ) են, որոնք անիրաւ մուրացկանութիւն են անում, իսկ ճանապարհների՛ վրա մարդիկ են կողոպտում։

—

Լսում ենք որ գերմանական պաստորը արդէն հասաւ ՇԱՄԱԽԻ և պէտք է մնայ հայ-աւետարանականների մօտ, որպէս քարոզիչ։ Ուրեմն քարոզները կը լինեն հայ-բողոքականներին անհասկանալի լեզուով։

—

Ստացանք ԵՐԵՒԱՆԻՑ պ. Յակոբ Տէր-Յովսէփեանցից 10 րուբլ յօգուտ Վանի սովելոց։ Փողը մեզ հասցրած է պ. Ճանիբէկեանցի ձեռքով։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Կ. Պօլսից գրում են «Polit. Corresp.» լրագրին յուլիսի 6-ից հետևեալը:

Յուլիսի 2-ին Կ. Պօլսում եղած ալբանական գաղթականութեան անդամները հաւաքվեցին Նէր-Ջամի մեչէտի մէջ, որպէս զի քննեն թէ ինչ պէտք է պատասխանել ալբանական միութեան առաջնորդներին, որոնք հրաւիրում են գաղթականներին վերադառնալ հայրենիքը պաշտպանելու համար: Կ. Պօլսում բնակվող ալբանցիները ստորին դասի արհեստաւորներ են և ոգևորված են հայրենասիրութեամբ: Պօլիցիական գլխաւորը նախագահում էր այդ ժողովին, որի ժամանակ վճռվեցաւ, որ այն ալբանցիք, որոնք շատ կարևոր ընտանեկան գործեր չունեն, պէտք է վերադառնան իրանց հայրենիքը,

---

ռամասնութիւնը միայն կը մնար հաւատարիմ լուսաւորչական եկեղեցուն,—ուրեմն այդ փոքրամասնութիւնը միայն պիտի՞ կազմէր մեր ազգութիւնը։

Մեզ ասում են, թէ հայը լեզու չունի, թէ հայը հայրենիք չունի, թէ նրա լեզուն, հայրենիքը և ազգային բոլոր առանձնութիւնները բովանդակվում են միմիայն եկեղեցու մէջ.—խլեցիր նրանից եկեղեցին, փոխեցիր նրա կրօնը,—ազգութիւնը այն ժամանակ կը քայքայվի։ Մի այսպիսի կարծիք կարող են ունենալ հայ ազգի մասին տգէտները միայն, որոնք խիստ նեղ և սահմանափակ հայացքով են նայում ազգային խնդրի վրա։

Եթէ իսկապէս հայը զրկված է իր ազգային լեզուից, զրկված է իր հայրենիքից, կորցրել է իր ցեղական առանձնութիւնները և պահպանվում է միմիայն եկեղեցու գրկում, այն ժամանակ նրան ազգ պէտք չէ համարել, այլ պէտք է համարել մի կրօնական աղանդ, որ մնացած է նոյն իսկ եկեղեցու մէջ, որի մէջ ապաստան է գտել։ Մի այսպիսի ազգի համար չարժէ աշխատել, չարժէ մտածել անգամ, որովհետև նա կը քայքայվի, կը լուծվի և կանհետանայ զանազան ազգութիւնների մէջ, երբ իր պաշտպանութեան համար ուրիշ հիմք չունի, բացի կրօնը։

Բայց մեր հաւատը մեծ է հայ ազգութեան վրա, մենք հաւատում ենք, որ նա ունի հարուստ կլասիկական և կենդանի, նոր գրականական լեզու. մենք հաւատում ենք, որ նա ունի իր պատմական հայրենիքը և տակաւին բնակվում է իր հայրերի հողի վրա. մենք հաւատում ենք, որ նա ունի իր որոշ ցեղական յատկութիւնները, որ դարերի ընթացքում չեն փոխվել, և վերջապէս, մենք հաւատում ենք, որ նա ունի իր յատուկ ազգային եկեղեցին։ Լեզու, հայրենիք, եկեղեցի, ցեղական առանձնութիւններ,—ահա այն գլխաւոր հիմունքները, որոնցով, հաւատացած ենք, կը պահպանվի մեր ազգութիւնը։ Հարկաւոր են և ուրիշ մի քանի պայմաններ, այդ, ի հարկէ, մեզանից ամեն մէկը հասկանում է,—դրանց մասին ոչ կարող ենք և ոչ պէտք ենք համարում խօսել։

«Մշակը» «Տաճկական մտքեր» վերնագրով առաջնորդող յօդուածների մէջ արդէն բացատրեց այն հարցերը, թէ մի ազգի պահպանութեան համար ինչ դեր են խաղում կրօնը, լեզուն և հայրենիքը,—և թէ դրանցից իւրաքանչիւրը ո՞րքան և ինչ չափով են նպաստում ազգի գոյութեան պահպանվելուն, երբ զանազան հանգամանքների պատճառով մէկը կամ միւսը փոփոխութեան են ենթարկվում։ Մենք այսքանը բաւական համարելով, հարկաւոր ենք տեսնում կրկին վերադառնալ այն հարցին, թէ ինչ չար ունենք անդադար կրկնելով մի և նոյն հին երգը, թէ լուսաւորչական եկեղեցին մեր ազգի միակ հիմքն է, թէ այդ եկեղեցուց դուրս ոչ փրկութիւն կայ և ոչ հայութիւն, թէ բողոքական, կաթոլիկ, յունադաւան և մահմետական հայերը, եթէ կամենում են մեզ հետ միանալ, պէտք է կրկին վերադառնան դէպի իրենց մայրենի եկեղեցին, և այլ այսպիսի ցնդաբանութիւններ։

Այսպէս կարող են մտածել այն մարդիկը միայն, որոնք չը գիտեն մեր ազգի այժմեան վիճակը և տեղեակ չեն նրա ժամանակակից պահանջներին։ Եւ ցաւալին այն է, որ այսպէս երկար ժամանակ մտածում էին մեր ազգի առաջնորդները։ Պէտք էր մի զօրեղ դէպք, մի պատմական շօշափելի անհրաժեշտութիւն, որ դուրս բերէր մեր ժողովրդի առաջնորդներին յիշեալ մոլորութիւններից, ցոյց տար, թէ որքան անհիմն են նրանք։ Բարեբախտաբար այդ դէպքը տեղի ունեցաւ։ Քրիստոնեաների ազատութեան անունով ծագեց ռուս-թուրքական պատերազմը, և հայերը կարմիր արեան փոխարէն սև մելանը գործածելով, ստացան Սան-Ստեֆանոյի 16 և Բեռլինի աւագաժողովի 61-րորդ յօդուածները։ Վերջին յօդուածի տրամադրութեան համեմատ, Թուրքիան պարտաւորվում էր վերանորոգութիւններ մտցնել իր պետութեան «հայաբնակ» բնակեցրած գաւառների մէջ։ Այստեղից ինքն ըստ ինքեան ծագեց մի հարց.—ովքեր են հայերը։

Մեր հին ազգասէրների կարծիքով հայեր միայն լուսաւորչականներն էին, և Թիւրքիան բարւոք համարեց այսպէս ընդունել, հաշուեց լուսաւորչականների թիւը, այն ևս փոքրացնելով, և պատասխանեց Եւրոպային, թէ իմ պետութեան մէջ հայերը այնքան չնչին փոքրամասնութիւն են կազմում, որ չարժէ մինչև անգամ նրանց համար առանձին վերանորոգութիւններ անել։ Պատասխանը, կրօնական կէտից, մասամբ ճիշտ էր, և մեզանից ոչ ոք իրաւունք չունի մեղադրել Թիւրքիային, երբ նա օգուտ է քաղում մեր տգիտութիւնից, երբ նա կրկնում է մի և նոյնը, ինչ որ մենք ենք ասում,— թէ բացի լուսաւորչականներից ուրիշ հայ չը կայ։

«Մշակը» նախատեսում էր այդ բոլորը, նա գիտէր, թէ որպիսի կորստաբեր հետևանքներ կարող է ունենալ Հայաստանի վերանորոգութեան մասին, երբ մենք կը շարունակենք անդադար կրկնել, թէ լուսաւորչական եկեղեցուց դուրս հայութիւն չը կայ։ Եւ այդ իսկ պատճառով, «Մշակը» բարձրացրեց կրօնի և ազգութեան խնդիրը։

Բեռլինի աւագաժողովի 61-րդ յօդուածը տուեց հայերին երկու սրտօնութիւն, առաջին, որ Հայաստանում պէտք է վերանորոգութիւններ մտցնվէին, երկրորդ, որ հայերը կրօնական համայնքից Եւրոպայի առջև ճանաչվեցան որպէս ազգ։

Ի՞նչ է նշանակում՝ կրօնական համայնքից ճանաչվեցան որպէս ազգ։—Այդ նշանակում է՝ մի ցեղական ամբողջութիւն, որի մէջ կան և կարող են լինել զանազան կրօններ և եկեղեցիներ։

Այդ կոչմանը արժանի լինելու համար, պէտք էր ցոյց տալ, որ դա իսկապէս այդպէս է, որ մենք ազգ ենք, և այդ ազգի մէջ կան զանազան եկեղեցիներ,—լուսաւորչական, բողոքական, կաթօլիկ, յունադաւան և մահմետական։—Եւ այդ կազմակերպութիւնից ինքն ըստ ինքեան պէտք է առաջ գար կրօնական ներողամտութիւնը և համոզմունքի ազատութիւնը, որպէս զի ազգային միութեան գործը կատարեալ լինէր։

«Մշակը», որ շատ առաջ քարոզում էր այդ ցանկալի միութիւնը, Բեռլինի դաշնագրից յետոյ, աւելի եռանդոտ սկսեց արծարծել նրան, որովհետև այդ միութեան մէջն էր տեսնում ազգի փրկութիւնը և Հայաստանի բախտն ու ապագան։ Բայց գտնվեցան մարդիկ, որ սկսեցին հակառակը քարոզել, կամ մեր բռնած ընթացքը ծուռ ու սխալ կերպով բացատրել։ Մենք այսպիսիների հետ գործ չունենք, մեր գործը մեր ազգի բարեմիտների հետ է։ Մենք անդադար պիտի մօրակենք այն չարագործներին,—թէ կաթօլիկ լինէին, թէ լուսաւորչական, թէ բողոքական, թէ յունադաւան և թէ մահմեդական,—որոնք կրօնի պատճառով մեր ազգի միութեան գործի մէջ երկպառակութիւն են ձգում։ Եւ մենք սիրով կը համբուրենք մեր այն եղբայրներին, առանց դիպչելու նրանց կրօնին, որոնք միայն հայութեան և Հայաստանի անունով կը գործեն, և հայ ազգի շահերը կը պաշտպանեն։

Մենք մէկ ազգի որդիներ ենք, մենք մի և նոյն ընտանիքի զաւակներն ենք։ Կրօնը, որ մի ժամանակ բաժանել էր մեզ, այժմ ազգի և հայրենիքի սէրը պէտք է միացնէ։ Կաթօլիկութիւնը, բողոքականութիւնը և մինչև անգամ մահմետականութիւնը չեն զրկում հային հայ լինելուց,—և ոչ էլ լուսաւորչականութիւնը մեզ իրաւունք է տալիս հայ կոչվել։ Մենք հայ էինք, երբ հեթանոս էինք, և հայ կը մնանք, երբ հազար անգամ կը փոխենք մեր կրօնը։ Մեր ազգութիւնը չի կորչի,—երբ պահպանված կը լինեն այդ բոլոր պայմանները, ինչ որ պէտք են, ինչ որ անհրաժեշտ են մի ազգի գոյութեան համար։

Մելիքզադէ

իսկ Յոացողները պարտաւոր են դրամական օգնութիւն հասցնել: Այդ վճռից յետոյ ժողովին ներկայ եղողները ուղևորվեցան սուլթանի պալատը, որպէս զի յայտնեն նրան իրանց հայրենասիրական վճիռը, բայց սուլթանի ադիւտանտը շուտով հասաւ և արգելեց ամբոխին իրագործել իր մտադրութիւնը, որովհետև մի կողմից սուլթանը չէ սիրում, որ իր պալատի առաջ ամբոխ հաւաքվի, միւս կողմից նա չէր կարող բացարձակ բաջալերել ալբանացիներին: Կ. Պոլիս նորերումս հասած Աբեդդին-փաշայի եղբայրը ներկայ էր այդ ժողովին և շուտով ուղևորվեցաւ, ինչպէս պատմում են, Սկուտարի գաղտնի յանձնարարութեամբ: Այդտեղ նա կը տեսնվի չորս անուանի ալբանացիների հետ, որոնցից երկուսը մահմետական, մի կաթօլիկ և մի ուղղափառ քրիստոնեայ է և որոնց հետ միասին կուղևորվի Հռօմ Հումբերտ թագաւորին ներկայանալու համար: Բացի այդ վերջին ժամանակներում Աբեդդին-փաշա և իտալական դեսպան կոմս Կորտի շատ շատ գաղտնի խորհրդածութիւններ են ունենում: Ալբանացիները այստեղ բացարձակ զինուորներ են հաւաքում: Իւրաքանչիւր մարդ թիւրքական մի լիրա է ստանում և առանձնաշնորհներ ճանապարհի համար: Ալբանացիները գլխաւորապէս Եանինա են ուղևորվում, որտեղ մահմետականների և յոյների մէջ կռիւ է սպասում: Յուլիսի 5-ին «Վակիթ» լրագիրը խորհուրդ էր տալիս իրագործել Չերնոգորիայի հետ ապրիլի 12-ին կապած դաշնագրութիւնը, որովհետև նա կայացել է Իտալիայի միջնորդութեամբ: Ալբանացիներին խորհուրդ է տալիս չընդդիմանալ այդ դաշնագրութեանը և անօգուտ կերպով չը թափել ալբանական արիւնը և չը բաժանել ալբանական ոյժերը, որոնք հակաւոր են թիւրքաց կայսրութեան կենսական շահերը պաշտպանելու համար: Ալբանական առաջնորդներից մէկը խորհուրդ է տուել թիւրքաց կառավարութեանը բոլորովին չը խառնվել նրանց գործերի մէջ, որովհետև ինքը միութիւնը կարող է իր գործերը կարգադրել: Սուլթանը որ գնահատում է իր հեղինակութիւնը, չը հաւանեց այդ խորհուրդը: Մի և նոյն պատճառով սուլթանը չը հաւանեց Աբեդդին-փաշայի կազմած վերանորոգութիւնների նախագիծը Հայաստանի համար և վերջը նրան բոլորովին մերժեց: Այդ էր պատճառը, որ Բ. Դրան պատասխանը դեսպաններին Հայոց խնդրի վերաբերութեամբ բաւական ուշացաւ: Սուլթանը չէ կամենում Հայաստանին առանձնաշնորհութիւններ տալ և կարծում է, որ եւրոպական մասնաժողովի մշակած նախագիծը նահանգական վերանորոգութիւնների համար, բաւական է Հայաստանին: Բ. Դրան տուած պատասխանը դեսպաններին այդ բովանդակութիւնն ունի: Հաւատացնում են, որ սուլթանը ինքը բացատրեց պ. Գօշէնին իր այդ հայացքի պատճառները, որոնք հակառակ են պետութիւնների պահանջին, որ Հայաստանին բացառական դրութիւն տրվի: Սրանից յետոյ կարելի է հասկանալ թէ ինչն էր գրգում թիւրքաց կառավարութեանը անդադար հեռագիրներ հրատարակել, իբր թէ Հայաստանի մէջ ամեն բան հանգիստ է և կարգի է բերված:

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

Եանինայից «Polit. Corresp.» լրագրին գրում են յունիսի 25-ից Էպիրոսի գործերի դրութեան մասին հետևեալը:

Այս շաբաթվայ սկզբին հասան այստեղ անգլիական գլխաւոր շտաբի երկու օֆիցերներ, որոնք դեռ մինչև այժմ այստեղ են: Այստեղ հասնելուց յետոյ նրանք իսկոյն հրաւիրեցին իրանց մօտ անուանի յոյներին, թէ վիլայէտի մայրաքաղաքից և թէ շրջականերից երկու երկու մարդ և մանրամասնաբար հարցրին նրանցից երկրի գործերի մասին և նոյնպէս նրա մասին, թէ Էպիրոսի միացնելը Յունաստանի հետ արդեօք նրանց ցանկութիւնների համեմատ է, թէ ոչ: Պատասխանի մասին անկարելի էր երկբայել: Նրանք ամենքը պատասխանեցին, որ իրանց երկրի միացնելը Յունաստանի հետ վիլայէտի բոլոր բնակիչների ամենաջերմ ցանկութիւնն է կազմում: Բայց անգլիացի օֆիցերները չը կամեցան կողմնապահ լինել և հրաւիրեցին իրանց մօտ չորս անուանի թիւրքերին, իւրաքանչիւր քաղաքից երկուսին և ալբանական տարրից: Էպիրոսի քաղաքների ներկայացուցիչները Խէյրեդդին-փաշա և Մուստաֆա-բէյ էին, իսկ ալբանացիների կողմից յայտնի մոլեռանդ Աբդուլ-բէյ Ֆազարլիս և Նակի-բէյ: Բրիտանական օֆիցերները նրանց էլ մանրամասնաբար հարց ու փորձ արին և յետոյ հարցրին, թէ նրանք ինչպէս կը վարվեն, եթէ սուլթանը մի լրաբեր կուղարկէ և կը յայտնէ, թէ յիշեալ երկիրը զիջած է Յունաստանին: Թիւրքերը պատասխանեցին, թէ այդ լրաբերին նրանք իսկոյն կը սպանեն, որովհետև թիւրքերը վճռել են գլխովին ջարդվել, քան թէ թոյլ տալ, որ Էպիրոսի գոնեա մի մասը Յունաստանի հետ միանայ: Վերջը թիւրքերը խնդրեցին օֆիցերներից, որ նրանք իրանց այդ վճռողական պատասխանը հասցնեն անգլիական թագուհու կառավարութեանը: Ինչպէս երևում է անգլիացի օֆիցերները ստացել են նոյնպէս պատերազմական յանձնարարութիւններ, որովհետև նրանք մանրամասնաբար քննում են թէ այստեղի ամրոցը և թէ հարևան պատերազմական ամրացած դիրքերը: Ալբանացիները և առհասարակ մահմետականները, տեսնելով, որ Բերլինում ոչ թէ միայն որոշեցին յոյն-թիւրքական նոր սահմանները, այլ և Յունաստանին տուին Պրևեզա և Եանինա, շատ անհանգիստ են եղել և ընդդիմանալու համար գործ են ածում բոլոր միջոցները: Ալբանիայի իւրաքանչիւր գիւղը հեռագիր է ուղարկված և օգնութիւն է խնդրված: Հաստատ աղբիւրներից տեղեկացայ, որ Ալբանիայի բազմաթիւ գիւղերից խոստացել են անյապաղ օգնութիւն հասցնել: Եթէ մեծ պետութիւնները դրականապէս չեն իրագործի Բերլինի կօնֆերենցիայի վճիռը, Յունաստանը իրան յատկացրած երկիրները կարող է ստանալ միայն մեծ արիւնհեղութեան գնով:

Նոյն լրագրին գրում են Լօնդօնից:

Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւնները իրանց մէջ բանակցութիւններ են սկսել, թէ ի՞նչ միջոցներ պէտք է գործ դնել կօնֆերենցիայի վճիռները իրագործելու համար: Նաւատորմների թիւրքաց ջրեր ուղարկելը ոչինչ չի օգնի, որովհետև վերջին տարիների փորձից երևաց, որ օտար պետութիւնների նաւատորմերի ներկայութիւնը Դարդանելի մէջ բաւական չէ Բ. Դրանը խելքի բերելու համար: Ֆրանսիական և անգլիական կառավարութիւնները սկզբունքով համաձայն են նաւատորմներ ուղարկելու մասին, բայց մի հարց է բարձրանում. ի՞նչ պէտք է անել, եթէ այդ միջոցը անգործնական կը լինի և ոչինչ ազդեցութիւն չի ունենայ թիւրքաց կառավարութեան վրա: Թագաւորը Լօնդօնում յայտնել է անգլիական կառավարութեանը, որ յունական զօրքերը իրանք կը գրաւեն Յունաստանին տուած երկիրները, եթէ Թիւրքիան նրանց կամաւորապէս չի տայ, բայց այստեղ մի կողմից կասկածում են, որ յունական զօրքերը կարողանան յաղթել թիւրքաց զօրքերին և ալբանացիներին, միւս կողմից պետութիւնները իրանց արժանաւորութենից ստոր են համարում, որ Յունաստանը ուժով գրաւէ այն երկիրները, որոնք իրանց վճռով տուած են նրան, մանաւանդ թոյլ տալ Յունաստանին յաղթվել: Այնուամենայնիւ ոչ մի պետութիւն չէ ցանկանում իր զօրքերը Թիւրքիա ուղարկել: Թէպէտ անգլիական մինիստրութեան մի քանի անդամներ ցանկանում են անգլիական զօրքեր ուղարկել, բայց հասարակական կարծիքը դրա դէմ է և եթէ այդպիսի մի կարգադրութիւն առնուի, Գլադստօնի մինիստրութիւնը կը վնասվի:

Պետութիւնների ընդհանուր դրութիւնը դեռ ևս յանձնված չէ Բ. Դրանը: Ինչպէս երևում է առժամանակ եւրոպական կառավարութիւնները մասնաւորապէս բանակցում են թիւրքաց կառավարութեան հետ: Դոնա Վիէննայի «Polit. Corresp.» լրագիրը այդպիսի տեղեկութիւն է ստացել Աթէնքից: Եթէ հաւատանք այդ տեղեկութեանը Անգլիայի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչները Աթէնքում առաջարկել են յունական զինուորական մինիստրին առժամանակ դադարեցնել պատերազմական պատրաստութիւնները, որպէս զի Բ. Դուռը առիթ չունենայ մերժել պետութիւններից նրան առած առաջարկութիւնները: Եթէ ճշմարիտ այդպիսի առաջարկութիւն արած է, դրանից երևում է, որ պետութիւնները յոյս ունեն գործը խաղաղութեամբ վերջացնել և կամաւորապէս առնել Թիւրքիայից այն երկիրները, որոնք կօնֆերենցիայի վճռի համեմատ Յունաստանին են վիճակված:

Այնուամենայնիւ պէտք է ի նկատի ունենալ, որ թիւրքաց կառավարութեան առերես համաձայնութիւնը անկարելի չի դարձնի այն պատահարները, որոնց պատճառով Յունաստանը պատերազմական պատրաստութիւններ էր տեսնում: Բ. Դուռը կարող է տալ իր համաձայնութիւնը, բայց մի և նոյն ժամանակ գործ դնել Եւրոպային արդէն յայտնի այն միջոցները, որոնք անկարելի կը դարձնեն զիջած երկիրների յունական զօրքերով գրաւելը առանց արիւնհեղութեան: Այս հանգամանքը այնքան լաւ յայտնի է որ հազիւ թէ մասնաւոր բանակցութիւնների նպատակը Բ. Դրան համաձայնութեան ստանալը լինի: Այդ բանակցութիւնները նշանակութիւն կունենան միայն այն ժամանակ, երբ պետութիւնները կը ստիպեն Թիւրքիային գործնական միջոցներ գտնել Յունաստանին զիջած երկիրները յանձնելու համար:

Այս դէպքում անսպասելի է, որ Կ. Պոլսի կառավարութիւնը համաձայնի իր վրա առնել պահանջած պարտաւորութիւնը: Այդ համաձայնութիւնը չափազանց կը գրգռէր սուլթանի ֆանատիկոս հպատակներին: Այդ գործը կարելի եղաւ Բաթումը ռուսներին յանձնելու ժամանակ, բայց պէտք է ի նկատի ունենալ, որ սուլթանի մահմետական հպատակները լաւ իմանում էին, որ Ռուսաստանը կարող է և միջոց ունի պատժել Թիւրքիային, եթէ նա իր պարտաւորութիւնը չը կատարէր: Կօնֆերենցիայի վճռի համեմատ Յունաստանին տուած երկիրները գրաւելու ժամանակ գործը բոլորովին ուրիշ կերպարանք կը ստանայ, եթէ պետութիւնները ճնշող միջոցներ չեն գործ դնի, օրինակ եթէ նրանք իրանց զինուորական նաւատորմները չեն ուղարկի այն ջրերը, որոնք կից են Յունաստանին զիջած երկիրներին: Ցանկալի կը լինէր իմանալ, որ պետութիւնների մասնաւոր բանակցութիւնների նպատակն է սուլթանից համաձայնութիւն ստանալ նաւատորմները թիւրքաց ջրերը ուղարկելու համար:

«Голосъ» լրագրի առաջնորդող յօդուածի վերջ ասված է:

«Polit. Corresp. լրագրի ստացած հեռագիրը Աթէնքից մի ուրիշ կողմից էլ նշանաւոր է: Յունական զօրքերի պատրաստութեան յետաձգելը պահանջել են անգլիական և ֆրանսիական դեսպանները: Դրանից երևում է որ անհիմն են վերջին ժամանակներում տարածված այն բոլոր լուրերը, իբր թէ Ֆրանսիան չէ կամենում Բ. Դրան վրա գործնական ճնշում անել: Յունական հարցի մէջ Ֆրանսիան այլ ևս չէ կարող յետ մնալ մանաւանդ այն պատճառով, որ այդ հարցը ինքն է բարձրացրել և կօնֆերենցիայի որոշած սահմանները բոլորովին համեմատ են ֆրանսիական նախագծին:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 յուլիսի: Պաշտօնապէս հրամայված է Կարսի և Բաթումի մէջ քաղաքային երեք դասատուններով ուսումնարաններ բանալ, իսկ Թեմիր-խան-Շուրայի պրօգիմնազիան բէալական ուսումնարան դարձնել:

ՍԻՄԼԱ, 10 յուլիսի: Աբդուրախմանի տեսութիւնը անգլիացիների հետ կըկայանայ անգլիական բանակի մէջ Կաբուլից 14 մղոն հեռաւորութեամբ: Էյուբ-խանի զօրքերը հասան Գիրմանդ գետին, Գիրշիկից 12 մղոն հեռաւորութեամբ: Նրանց հետ միացան փախստական շատ զինուորներ: Բերրաու տեղափոխեց իր բանակը Գիրշիկին երեք մղոն մօտ:

Կ ՊՕԼԻՍ, 10 յուլիսի: Չերնոգորիայի իշխանը հրաժարվեցաւ ընդունել Բ. Դրան առաջարկութիւնը՝ նշանակել մասնաժողով ալբանացիների յարձակումը քննելու համար և պատուիրեց Չերնոգորիայի հաւատարմատարին դուրս գալ Կ. Պօլսից:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 11 յուլիսի: Թիւրքաց մինիստրների խորհուրդը այսօր ընդունեց Բ. Դրան պատասխանը պետութիւնների ընդհանուր դրութեանը: Այդ պատասխանով Բ. Դուռը առաջարկում է պետութիւններին ընդունել սկզբունքով, որ Լարիսսա, Եանինա, Մեցեվո մնան Թիւրքիային և խնդրում է այդ ուղղութեամբ բանակցութիւններ սկսել: Ռուսաց դեսպան Նովիկօվ պահանջեց Վելի-Մահմեդի մահուան պատիժը:

ԼՕՆԴՕՆ, 11 յուլիսի: Պաշտօնապէս հաղորդում են, որ Աբդուրախման էմիր է յայտնված:

ՎԻԵՆՆԱ, 11 յուլիսի: Բոլոր պետութիւններից համաձայնութիւն է ստացվել զինուորված ցոյցեր գործել թիւրքաց ափերի վրա եթէ Բ. Դուռը պետութիւնների ընդհանուր դրութեանը բացասական պատասխան տայ: Ծովային ցոյցերի պատճառը կը լինեն յունական և չերնոգորիական հարցերը: Սերբիայի թագուհին վտանգաւոր կերպով հիւանդ է:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 12 յուլիսի: Չինական դեսպանատունը Պետերբուրգի մէջ մարկիզ Ցզենգից պաշտօնական տեղեկութիւն ստացաւ, որ նա կը հասնի Պետերբուրգ եկող շաբաթվայ վերջին:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 12 յուլիսի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ $94\frac{3}{8}$ ր., երկրորդ $92\frac{1}{8}$ ր., երրորդ 93 ր., 50 կ., չորրորդ 93 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 223 ր., 50 կ., երկրորդ 223 ր., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ր. 75, կ., երկրորդ $91\frac{3}{8}$ ր., երրորդ $91\frac{1}{8}$ ր., ոսկի 7 ր. 77 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ $25\frac{3}{3}$ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա 216 մարկ, 75 պֆ., Փարիզի վրա 267 ֆր. 25 սանտիմ: Բօրսայի տրամադրութիւնը հանգիստ է:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ